

EMÎRÎ DİVAN'INDA GEÇEN ŞAHSİYETLER CHARACTERS IN THE DIWAN OF EMIRI

YASEMİN YAYLALI

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature
yyaylali@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6904-1471>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 05.07.2017

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 20.09.2018

Sayfa-*Pages* : 117-134

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat3967>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

EMİRİ DİVAN'INDA GEÇEN ŞAHSİYETLER*
CHARACTERS IN THE DIWAN OF EMIRI

YASEMİN YAYLALI

Öz

Mehmed b. Musa Paşa, III. Murad döneminde (1574-1595) yaşamış ve paşalık yapmış bir devlet adamı ve şairdir. Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Emîrî mahlasıyla şiirler söylemiştir. Babasının adı Musa, annesinin adı Hanım'dır. Baba tarafından soyu Candaroğulları beyliğine; anne tarafından ise soyu Osmanlı Devletinde veziriazamlık yapmış Pîrî Mehmed Paşa'ya dayanmaktadır. Emîrî'nin dört Divan'ı yanında Aşkname ve İrâdetnâme adlı iki mesnevisi bulunmaktadır. Ancak iki divanı dışında diğer eserleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Emîrî, tasavvufî şiirler söylemiştir. Şiirlerinde Allah'ın sıfatlarına, peygamberin mucizelerine değinmiş; ilahî aşkı ve sevgiliyi anlatmıştır. Farsça, Türkçe ve Arapça olmak üzere üç dilde şiirler yazan Emîrî edebi sanatları bolca yer vermiş; özellikle telmih ve iktibas çokça kullanmıştır. Şiirlerinde edebi sanatlar bünyesinde bazı peygamberler ve dört halife gibi dini şahsiyetlere; Mevlâna, Hâcû-yi Kirmânî gibi şairlere; Cem, Kîsrâ gibi tarihi ve mitolojik simalara; Leyla, Ferhat gibi aşk hikâyelerinin kahramanlarına değinmiştir. Çalışmamızda Emîrî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra Emîrî'nin Divan'ında yer alan şahsiyetler gruplandırılarak anlatılmıştır. Bu şahsiyetlerin hangi özelliklerine yer verildiği örnek beyitlerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emîrî, Divan, Dini-Tarihi / Mitolojik Şahsiyetler, Hikâye Kahramanları.

Abstract

Mehmed b. Musa Pasha lived during the reign of Murad III (1574-1595) and was an admiral, a statesman and a poet. There is no information in the sources about his life. He sang poems by using a pseudonym of Emîrî. His father's name is Musa and his mother's name is Hanım. His father's lineage belongs to Candaroğulları and his mother's lineage belongs to Pîrî Mehmed Pasha who was a grand vizier in the Ottoman Empire. Emîrî had four Diwans and two masnavis called Aşkname and İrâdetnâme. However, there is no information about his works except for his two diwans. Emîrî sang poems of Sufism. He touched upon the qualities of Allah, miracles of the Prophet Muhammad and told about divine love and the beloved. Emîrî who wrote poetry in Persian, Turkish and Arabic often made use of figures of speech; allusion and quotation are mostly used poetic devices in his poetry. By making use of poetic devices in his poetry, Emîrî mentioned some religious figures such as prophets and four Khalifas, poets as Mawlana and Hâcû-yi Kirmânî, historical and mythological characters such as Cem and Kîsrâ; heroes of love stories such as Leyla and Ferhat. In this study, the characters in Emîrî's Diwan are categorized and told after giving information about his life. What characteristics of those characters were included have been told with sample couplets.

Key Words: Emîrî, Diwan, Religious-Historic / Mythologic Personalities, Heroes of Stories.

---

* Bu çalışma, "Emîrî Divanı" isimli yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Mehmed b. Musa Paşa, XVI-XVII. yüzyıl Osmanlı şairlerindedir. Mahlası Emîrî'dir; ancak bazı şiirlerinde vezin gereği Emîr şeklini de kullanmıştır. Hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. *Divan*'ından anlaşıldığı üzere dedesi Candaroğulları beylerinden Sorh Ahmed, babası Musa Paşa, annesi Pîrî Mehmed Paşa'nın kızı Hanım'dır. Doğum tarihi ve ölüm tarihi belli değildir (Yaylalı, 2013: 13).

Babası Musa Paşa, Kastamonu ve Bolu taraflarında saltanat sürmüş İsfendiârzâdeler veya Kızıl (Sorh) Ahmedliler koluna mensuptu (Aydın, 1998: 94). Aile fertleri II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında ve daha sonraki dönemlerde de devlet memuriyetlerinde bulunmuşlardı (Konukçu, 1992: 170). Musa Paşa'nın babası Candaroğulları Beyliği'nin son hükümdarı Kızıl Ahmed Paşa'dır. Musa Paşa 1542'de Erzurum Beylerbeyi olmuş ve Gürcülere karşı Dav İli'nde mücadele etmiştir (Öztuna, 1989: II, s. 85).

Soy ağacını verdiği manzumeden anlaşıldığı üzere baba tarafından ataları sırasıyla Candaroğulları beyleri olan Nureddîn (ö.?), Alp Arslan (ö.?), Şemseddîn Yaman Candar (ö. 708/1308), Emîr Yakup (ö. ?), Âdil Bey (ö. 764/1362?), Bâyezid (ö. 787/1385), İsfendiâr Bey (ö. 843/1439), İbrahim Bey (ö. 847/1443), Kızıl Ahmed Paşa (906/1500'den sonra) ve son olarak Emîrî'nin babası Musa Paşa (ö. 922/1516)'dır. Yine manzumenin sonunda zikrettiği üzere Emîrî, Hz. Peygamber'in ashabından ünlü komutan Halid b. Velid'in (ö. 21/642) neslinden gelmektedir (Yaylalı, 2013: 24):

*Emîrî'yim, Mehmed'dir adım, Allah'ın dergâhından ümitliyim.
Babam **Musa** ve ceddim **Sorh Ahmed**, gönlümün niyazı sınırsız.
Diğer atam **İbrahim** geldi büyük dedem, bana rahmet etsin isterim Mevlâ.
Diğer atam **Emîr İsfendiâr**'dır, Allah'a şükür ki iyi ada sahiptir.
Diğer atam **Âdil oğlu Bâyezid Han**, mahşerde ey Allah'im sen mutluluk ulaştır!
Mîr Yakup da Âdil'e peder oldu, onun ahlakının tümü beğenildi,
Ki o mert Kırım Han'ın damadıydı, bu dünyada o mutluluk ve mutsuzluk çekti.
Onun babası **Şemseddîn** olmuş, kimseler onun hizmetine yönelmiş.
Şemseddîn'in babası **Alp Arslan**, dünya halkına ihsanda bulundu.
Onun babası **Nureddîn**, onun adını o dinin nurlu şehidi koydu.
Derler **Halid**'in neslindendi onlar, benim duam onların ruhuna gitsin!
Halid'e Hakk'ın Kılıcı demiş peygamber, din yolunda kılıç çekti o mert asker.
Kılıc'a ey Allah'im sen rahmet et, onların hepsinin ruhu şad olsun!
Ey Allah'im eğer bir kimse derse âmin, iyilik ve zühdü adet etsin!
Emîrî kuluna sen rahmet edersen, kıyamet günü sorguda sıkıntı çekmez.
Senin rahmet damlaların sonsuzdur, benim pişmanlık gözyaşlarım su kabarcığı gibidir*

(*Emîrî Divanı, A Nüshası, vr.76b*).

Candaroğulları Beyliği 1292 yılında Kastamonu, Sinop ve çevresinde kurulmuş, Oğuzların Kayı boyuna mensuptur. Bu beyliğin dili Türkçe, mezhepleri Sünni-Hanefî'dir (Öztuna, 1989: II, s. 80). Candaroğulları Beyliği'ne kurucusu Şemseddîn Yaman Candar'ın isminden dolayı Candaroğulları denmiştir. Ancak sekizinci hükümdar olan

İsfendiyâr Çelebi Bey'den dolayı bu beyliğe İsfendiyâr oğulları ve son hükümdar olan Kızıl (Sorh) Ahmed'den dolayı Kızıl Ahmedlüler de denmiştir (Yaman, 1935: I, 95-96).

Emîrî'nin soyu anne tarafından ise yine kendi ifadesine göre Pîrî Mehmed Paşa'ya (ö. 939/1532) dayanmaktadır (Yaylalı, 2013: 21):

*Ceddim olmuşdur vezir-i muktedâ
Pîrî Paşa deyü olunmuş nidâ*

(*Emîrî Divanı, İ Nüshası, vr. 181a*).

Pîrî Mehmed Paşa, II. Bâyezid (ö. 918/1512) döneminde kadı ve baş defterdarlık yapmış, Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) döneminde de aynı görevine devam etmiş daha sonra veziriazamlığa tayin edilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman'a (ö. 974/1566) da üç yıl veziriazamlık yapmış Selçuklu âlimlerinden Fahreddin Râzî'nin (ö. 939/1532) torunudur (Bursalı Mehmed Tahir, 1333 hş: II, s. 111). Emîrî, Türkçe ve Farsça mülemma bir başka manzumesinde ifade ettiği üzere III. Murad döneminde (1574-1595) paşalık yapmış ve bu görevden azledilmiştir. Azledilişinin üzerinden de on yıl geçmiştir:

*Mîr olup ma 'zûl olan buldi güşâd,
Azle kıldım on yıl oldu inkiyâd* (*Emîrî Divanı, İ Nüshası, vr. 283a*).

Aynı manzumenin devamında dört Divan'ının olduğunu; ayrıca Aşk-nâme ve İrâdetnâme adlı iki mesnevisinin bulunduğunu belirtse de şu ana kadar iki divanı haricinde diğer eserleri hakkında bir bilgi tespit edilememiştir (Yaylalı, 2013: 47):

*Dört divanım ardı ardına söylendi
Talih u bahtım ne yazık ki uyudu
Aşk-nâme'm hem İrâdet-nâme'm
Onların hepsi kaleminin nakışı oldu*

(*Emîrî Divanı, İ Nüshası, vr. 283a*).

İnceleme konusu olan İkinci Divan'ın yazma nüshası, Divan-ı Emîrî adıyla İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kısmında 3780 numarayla kayıtlıdır. 283 varaktan oluşan nüshada müselsel dört divanın olduğu yazılmaktadır; ancak nüsha içerisinde sadece ikinci ve dördüncü divanlar bulunmaktadır. 16b-181a varakları arasında ikinci divan, 182b- 282a varakları arasında ise dördüncü divan yer almaktadır (Yaylalı, 2013: 49). İkinci divan 996/1587 tarihinde, dördüncü divan ise 997/1589 yılı Ramazan ayın-da Fethullah b. Şemseddîn el-Abbâsî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin ilk varaklarında Seyyid Muhammed es-Suûdî tarafından divan için yazılmış takrizler ve daire içinde divanın fihristi bulunmaktadır (Çiçekler, 1989: 40).

Fatih nüshasında yer alan Dördüncü Divan'ın bir diğer nüshası ise Divan-ı Emîrî adıyla Ankara Milli Kütüphane' de A 85 numarayla kayıtlıdır. 115 varaktan oluşan nüsha 997/1589 yılında İstanbul'da İbrahim adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir (Yaylalı, 2013: 52-53). İnceleme konusu olan İkinci Divan'da Farsça 565 gazel, 3 kaside, 11 mesnevi, 55 kıt'a, 18 dubeyt, 20 rubai ve 101 müfret; Türkçe 257 gazel, 2 mesnevi, 7 kıt'a ve 35 müfret; Arapça 1 müfret beyit yer almaktadır. Dördüncü divanda Farsça 263 gazel, 2 kaside, 20 mesnevi, 147 kıt'a, 123 rubai ve 136 müfret beyit; Türkçe 47 gazel, 1 rubai ve 45 müfret beyit vardır (Yaylalı, 2013: 38).

İkinci Divan'da sufi bir şair olan Emîrî, tasavvufî şiirler söylemiştir. Şiirlerinde Allah'ın sıfatlarına, peygamberin mucizelerine değinmiş; ilahî aşkı ve sevgiliyi anlatmıştır. Ayrıca şiirlerinde ayet, hadis ve peygamber kıssalarına bolca işaret etmiştir. Emîrî, divanındaki tüm şiirlerini aruz ölçüsünde söylemiş ve Farsça şiirlerinde sırasıyla hezec, remel, hafif, muzârî, seri, müctes, mütekârib, recez ve münserih olmak üzere dokuz bahirden yararlanmıştır. Divanda Farsça, Türkçe ve Arapça olmak üzere üç dilde şiirler söylemiş; Farsça ve Türkçe şiirlerin yanında Farsça-Arapça, Farsça-Türkçe ve Türkçe-Arapça müemmma gazellere ve beyitlere de yer vermiştir (Yaylali, 2013: 39).

Emîrî şiirlerinde telmih, teşbih, tezat, tenasüp gibi edebi sanatlara bolca yer vermiş; bunlardan özellikle telmih ve iktibas çokça kullanmıştır (Yaylali, 2013: 41). Telmih, şair ya da yazarın söz içinde bilinen bir olaya, bir hikâyeye, bir kişiye; ayete, hadise veya meşhur bir şiire; yaygın bir fıkra, nükte, atasözü ve benzeri şeylere işaret etmesidir. İktibas ise şairin ya da yazarın anlamı pekiştirmek için sözlerinde ayet veya hadise yer vermesidir. İktibasta şart, söz konusu ibarenin aynen ya da kısmen getirilmesidir (Değirmençay, 2014: 112-113).

Divanda Adı Geçen Şahsiyetler

A. Dini Şahsiyetler:

1. Peygamberler:

1.1. Hz. Muhammed: 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. Doğmadan önce babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmiştir. Ona ilkin dedesi Abdulmuttalib, onun ölümünden sonra da amcası Ebû Talib bakmıştır. Amcasının yanında ticaretle meşgul olmuş ve yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlenmiştir (Çakan-Solmaz, 2008: 256-261). Kırk yaşında kendisine peygamberlik gelmiş ve *Kur'ân-ı Kerim* indirilmiştir. Yirmi üç yıl peygamberlik yapmış ve insanları Allah yoluna çağırmıştır. Peygamberliğinin yanında bir devlet adamı, ordu komutanı ve aile reisidir. Yaşantısı, sözü ve davranışıyla herkese örnek olmuş ve 12 Rebiülevvel 632 pazartesi günü vefat etmiştir (Fayda, 2005: XXX, 410-412, 422).

Emîrî şiirlerinde Hz. Muhammed'in (s.a.v) mirac hadisesine; ayı ikiye yarması, putları kırması ve beyaz bulut mucizelerine değinmiş; "Hayrı gösteren, onu yapan gibidir", "Ölmeden önce ölünüz", "Hayâ rızka mani olur" ve "Sabır kurtuluşun anahtarıdır" hadislerine iktibasta bulunmuş; Senin kavuşacağın mukadderâtı yazan kalem (in mürekkebi) kurumuştur", "Fakirlik benim iftiharımdır, ben fakirlikle övünürüm", "Dünya mümine zindan kâfire cennettir", "Ali'den başka genç, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur" hadislerine ve ayrıca tasavvufta sıkça kullanılan ve kutsi hadis olarak rivayet edilen "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım" hadisine de telmihte bulunmuştur. Onun Allah'ın "Habibim" hitabıyla şereflendirildiğini söyleyerek Hz. Peygamberi güle teşbih etmiş; güzel ahlakından söz etmiştir. Emîrî, Hz. Peygamberin "Mustafa", "Muhammed" ve "Ahmed" isimlerine; "Ebtelî", "İmam-ı Haremeyn", "Sakaleyn", "Tâha" ve "Yâsin" lakaplarına değinmiştir. Birkaç örnek:

مطلوب ترک فخر عجم زبده عرب

روحی فدای نام تو ای ابطحی لقب

Ruh senin isminin fedası ey Ebtehî (Ebtehli, Kureyşli) lakaplı, Türk'ün sevgilisi, Acem'in övüleni, Arab'ın seçkini! (Metin, 26/1).

شد کسوه فاخر تو "الولاک"

این عز و شرف ترا همین است

Bu izzet ve şeref bizzat senindir, senin övülen kisven oldu "Levlâke (Sen olmasaydın)" sözü. (Metin, 28/11).

وجه احسن خوی نیکو "انه خلق

جوهر ذات شریفتم مظهر لطف خدا

عظ _____ یم"

Şerefli zatının cevheri Allah'ın lütfunun mazharı, güzel yüz ve iyi huy "İnnehu hulkun azîm (Şüphesiz o yüce bir ahlaktır)" dir (Metin, 29/9).

1.2. Hz. İsa: İsrailoğullarının son peygamberi olup, kendisine *İncil* indirilmiştir. İsa peygamber Cebrail'in Meryem'e üflemesiyle babasız olarak doğmuştur (Şemîsâ, 1386 hş: 471). Otuz yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, halkı Allah yoluna çağırması; kendisine sadece "havârî" denilen on iki kişi inanmıştır (Yiğit, 2010: 588, 591). Mesîh, Ruhu'İlah gibi adlarla da anılmıştır (Onay, 2000: 259). Hz. İsa bebekken konuşması, dokunduğu şeylere can vermesi, nefesiyle ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması, hastaları iyileştirmesi, su üstünde yürümesi vb. mucizeleri şiirde pek çok mazmuna konu olmuştur (Pala, 2002: 248). Saba rüzgârı, sevgilinin kokulu zülfü, şairin sözü, nefesi Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesine benzetilmiştir (Akkuş, 2000: 98).

Emîrî, aşktan yaralı gönlünün iyileşmek için İsa'nın kadehini istediğini söyleyerek çarمیha gerilmesi sırasında Aramatyalı Yusuf tarafından İsa'nın akan kanının toplandığı ve yaraları iyileştirme gücü olduğuna inanılan İsa'nın kadehini telmih yapmıştır. Örnek:

خسته دل در طلب جام مسیحا باشد

یک سخن از خیر دوست شفا می آید

Dosttan haber veren bir söz şifa verir, hasta gönül İsa'nın kadehinin isteğinde olur. (Metin, 95/6).

1.3. Hz. Musa: İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine *Tevrat* adlı kitap verilen peygamberdir (Yiğit, 2010: 394). Mısır hükümdarı Firavun'a kâhinlerin İsrailoğullarından doğacak bir erkek çocuğun devletine son vereceğini söylemesi üzerine Firavun doğan bütün erkek çocukları öldürmüştür. Ancak Hz. Musa'nın annesi gelen vahiy üzerine Hz. Musa'yı bir sandığa koyup Nil nehrine bırakmış ve onu Firavun'un karısı Asiye bulup saraya götürmüştür. Hz. Musa'nın annesi de daha sonra sütanne olarak saraya girmiştir (Köksal, 2013: 10-12).

Hz. Musa büyüdükten sonra bir gün İsrailoğullarından biriyle kavga eden bir kıptiyi kazara öldürmüş ve Firavun'dan korkarak Medyen'e kaçmıştır (Çakan-Solmaz, 2008: 149-150). Orada on yıl çobanlık yapmış ve Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenmiştir. Hz. Musa Mısır'a giderken Tûr dağında yaklaştığında eşinin doğum sancıları tutmuş; hava yağmurlu ve karanlık olduğundan Hz. Musa ateş aramaya gitmiştir. Uzakta yanan bir ateş görmüştür (Onay, 2000: 335-336). Yanına yaklaştığında yanan ağaçtan Allah'ın "Ya Musa! Ben âlemlerin Rabbi Allah'ım" hitabını işitip Allah'ı görmek istemiştir. Fakat

Allah'tan, "Len terânî (Sen, Ben'i göremezsın)" hitabı gelmiştir. Allah dağa tecelli edeceğini eğer dağ dayanırsa Hz. Musa'nın da tahammül edebileceğini buyurmuştur. Ancak dağ paramparça olmuş ve Musa da bu tecelli karşısında bayılmıştır. Bu görüşmeden sonra Hz. Musa'ya Kelimullâh denilmiştir (Şemîsâ, 1386 hş: 632-633). Hz. Musa, Mısır'a gidince Firavun'u hak dine çağırması; ancak Firavun ise davete icabet etmemiştir. Hz. Musa, İsrailoğullarıyla beraber geceleyin Mısır'dan çıkmış; bunu haber alan Firavun peşlerine düşmüştür. Hz. Musa asasıyla Kızıldeniz'e vurunca on iki yol açılmış, on iki kabile bu yoldan geçmiş ancak Firavun ve askerleri geçerken yollar kapanmış ve hepsi boğularak ölmüştür (Yıldırım, 2012: 536). Divan edebiyatında şairlerce telmih, teşbih ve mecazlar vasıtasıyla Hz. Musa kıssasının Sina, Tûr, Eymen, Kelîm, yed-i beyza, tecelli, nur, şecer, asa, Firavun gibi bazı motifleri sıkça kullanılmıştır (Akkuş, 2000: 134).

Emîrî, Hz. Musa'yı Allah'ın Eymen'e çağırmasına ve yanan bir ağaçtan Allah'ın ona hitapta bulunması olayına telmih yapmış; bu olayın anlatıldığı Kasas suresinin 30. ayetine iktibasta bulunmuştur. Örnek:

چه شب بود آن که موسی دید در ره
شبی ده مژده "انسی انالله"
تعالی شانہ نادى فى الایمن
ز اسرار الهی گشسته آگه

Musa'nın yolda görüp "İnnî enallâh (Şüphesiz ben Allahım)" müjdesini işittiği ne gece idi

Allah onu Eymen'e çağırdı, ilahi sırlardan haberdar oldu (Metin, 223/6-7).

1.4. Hz. Nuh: İdris'ten sonra peygamber olan Hz. Nuh, 950 yıl yaşamıştır. Hz. Nuh, kavmini imana davet etmiş ancak kavminden ona çok az kişi iman etmiştir (Yiğit, 2010: 113-115). Hz. Nuh kavminin eziyet ve alayları karşısında dayanamamış ve onlara beddua etmiştir. Duası kabul olunmuş ve Allah tarafından kendisine gemi yapması vahyedilmiştir (Köksal, 2013: 93-94). Hz. Nuh inananlarla birlikte gemiyi yapmış ve her hayvandan bir çift almıştır. Tufan çıkınca gemi dışındakiler yok olmuştur (Çakan-Solmaz, 2008: 54-55). Divan şiirinde gemi ve tufan birlikte anılmış; tufan âşığın gözyaşını, Nuh da bu tufanda batmamaya çalışan âşığı sembolize etmiştir (Pala, 2002: 374).

Emîrî, sevgilisinin gamıyla ömrünün tükendiğini ve daha fazla gam çekmeye ömrünün müsaade etmeyeceğini söylerken Hz. Nuh'un uzun ömrüne telmih yapmıştır. Örnek:

از تو مارا وعده وصلت کجا آید
من درین غمها که افنادم ندارم عمر
فتہ
وح

Senden bize vuslat sözü nasıl zafer olur, ben düştüğüm bu gamlarda Nuh'un ömrüne sahip değilim. (Metin, 297/2).

1.5. Hz. Süleyman: Davud peygamberin oğlu olup peygamberlerdendir. Hz. Süleyman hem padişah hem de peygamber idi (Köksal, 2013: 205). Allah tarafından rüzgâr onun emrine verilmiştir (Yiğit, 2010: 520). Cinlere hükmetmiş, kuşların diline vakıf olmuştur (Çakan-Solmaz, 2008: 209). Hz. Süleyman'ın bir yere gitmek isteğinde saf altından, iki akbabanın taşıdığı tahtı, üzerinde ism-i azamın yazılı olduğu yüzüğü ve

ona uzaklardan haber getiren Hüdhüd adlı kuşu bulunmaktaydı (Yıldırım, 2008: 647). Hz. Süleyman, Divan şiirinde taht, yüzük, Asaf, Belkıs, Hüdhüd ve karınca gibi terimler çerçevesinde anılmıştır (Akkuş, 2000: 159).

Emîrî, Hz. Süleyman'ın yüzüğüne, Hüdhüd adlı kuşuna ve tahtına değinmiştir. Birkaç örnek:

لعل تو مارا چو بگوید سخن   خاصیت مهر سلیمان رسید

Senin yakut dudağın bize söz söyleyince Süleyman'ın mührünün özelliği ulaştı (Metin, s. 101/12).

هدهد جان را کنم در ره عشقش فدا   مور ضعیفم همان نزد سلیمان عشق

Can hüdhüdünü onun aşkı yolunda feda ederim, aşk Süleyman'ının yanındaki aynı zayıf karıncayım (Metin, s. 155/3).

1.6. Hz. Yusuf: Hz. Yakup'un on iki oğlundan biri olan Hz. Yusuf, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir (Yiğit, 2010: 310). Yakup'un diğer oğulları babalarının Yusuf'u daha fazla sevmesini kıskanmışlardır (Köksal, 2013: 93-94). Bu sebeple şeytana uyararak onu hileyle kıra götürüp kuyuya atarak babalarına da Yusuf'u kurt yedi demişlerdir. Oradan geçen bir kervan Yusuf'u kuyudan çıkarıp, Mısır Aziz'ine satmıştır (Çakan-Solmaz, 2008: 121-123).

Hz. Yusuf'un eşsiz güzelliği Mısır Aziz'inin karısı Züleyha'yı büyülemiş; ancak Yusuf ona karşılık vermemiş; Hz. Yusuf onu reddedip kaçmak isterken gömleği yırtılmıştır. Züleyha kocasına Hz. Yusuf'un kendisine saldırmak istediğini söylemiş; bunun üzerine Hz. Yusuf zindana atılmıştır (Yiğit, 2010: 317-318). Orada rüya tabirleri yapan Hz. Yusuf, bir gün Mısır Aziz'inin gördüğü rüyayı doğru yorumladığı için hapisten çıkarılıp Mısır'a vezir olmuştur. Birkaç yıl kıtlık olmuş ve kardeşleri de Kenân ilinden zahire almak için Mısır'a gelmişlerdir (Şemîsâ, 1386 hş: 711). Hz. Yusuf kardeşlerine kendini tanıtmış ve ağlamaktan gözleri kör olan babasına gömleğini gönderip, gözlerinin görmesini sağlamıştır (Onay, 2000: 467).

Emîrî, Züleyha'nın Hz. Yusuf'a ümitsizce âşık oluşuna, Hz. Yusuf'un eşsiz güzelliğine, pazarda satılmasına Hz. Yusuf'un kıssasına değinmiş ve sevgilisinin güzelliğini anlatırken onu Hz. Yusuf'a benzetmiştir. Birkaç örnek:

عشق یوسف را زلیخا خزین مشتری   هر که می بیند ترا سودای آن بازار
ش   نیست

Yusuf'un aşkına Züleyha hüznü müşteri oldu, seni gören herkeste o pazarın sevdası yoktur (Metin, s. 62/3).

در عشق یار را دل شد اخص   قصه یوسف مرا بس بود نص

Cananın aşk derdi gönülde en özel oldu, Yusuf kıssası bana çok açık hüküm oldu. (Metin, s. 304/4).

2. Dört Halife:

2.1. Hz. Ebu Bekir: Dört halifenin ilkidir. Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed ona Abdullah ismini vermiştir. Teymoğulları kabilesinden olan Ebu Bekir'in nesebi Mürre b. Kâ'b'da Hz. Peygamberle birleşmektedir. Azaptan kurtulmuş manasında "Atık" yanında çok samimi, çok sadık anlamına gelen "Sıddık" lakaplarıyla meşhur olmuştur (Fayda, 1994: X, 101). Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişi; cennetle müjdelenen on sahabenin ilkidir. Hayatı boyunca Hz. Muhammed'in yanından ayrılmamış, onunla birlikte müşriklere karşı yapılan savaşlara katılmıştır. Kurân-ı Kerim'i ilk defa bir araya toplamıştır (Pala, 2002: 141). Hicret sırasında Hz. Muhammed ile beraber mağaraya sığınmasından dolayı "Mağarada dostu" diye anılmıştır. Kızı Ayşe ile Hz. Muhammed'i evlendirerek Peygamberin kayınpederi olan Hz. Ebu Bekir, 634 yılında vefat etmiştir (Fayda, 1994: X, 104-105).

Emîri, şiirlerinde Hz. Ebu Bekir'in "Sıddık" lakabına; Hz. Muhammed'in mağara arkadaşı olmasına değinmiş ve bu konunun anlatıldığı Tövbe suresinin kırkıncı ayetine iktibasta bulunmuştur. Örnek:

حضرت صدیق بوبکر رفیق شیخ
از نبی افتاد مدح ذات پاکش یار غار
دیگرش آن صاحب عدل آمده یعنی
بعد از ایشان دین احمد را از آنست
عم ر ک ب ر

Hazreti Sıddık-ı Ebu Bekir din şeyhinin arkadaşı, peygamber onun temiz zatını övdü mağara arkadaşı (Metin, s. 121/3).

2.2. Hz. Ömer: Ömer b. Hattab, dört halifenin ikincisidir. Baba tarafından soyu Ka'b b. Lüey'de Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşmektedir. Müslüman olmadan önceki hayatına dair kaynaklarda bir şey bulunmamaktadır. İslamiyet'e karşı çıkanların başında yer alan Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i öldürmekle görevlendirilmiş; ancak bu işten vazgeçerek risaletin altıncı yılında Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed'in daima yanında yer almış ve bütün savaşlara katılmıştır (Fayda, 2007: XXXIV, 44). Cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Hz. Ömer (Pala, 2002: 380), adaletiyle meşhur olmuş; batıl ve hak arasındaki farkı herkesten daha iyi ortaya koyup; hüküm verirken yanılmadığından "Fâruk" yani "Haklıyı haksızdan ayıran" lakabıyla anılmıştır (Şemîsâ, 1386 hş: 464). 644 yılında Medine'de bir köle tarafından şehit edilmiştir (Fayda, 2007: XXXIV, 46).

Emîri, Hz. Ömer'in "Fâruk" lakabına ve adaletine temas etmiştir. Örnek:

دیگرش آن صاحب عدل آمده یعنی
بعد از ایشان دین احمد را از آنست
عم ر ک ب ر

Diğeri o adalet sahibi olmuş yani Ömer, bunlardan sonra Ahmed'in dinini odur sürdüren (Metin, s. 121/4).

2.3. Hz. Osman: Osman b. Affân, dört büyük halifenin üçüncüsüdür. Annesi Erva binti Küreyz, Hz. Peygamber'in halası Ümmü Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızıdır. Mensup olduğu Emevî kabilesinin soyu Abdi Menaf'ta Hz. Peygamber'le birleşmektedir (Yiğit, 2007: XXXIII, 438). Cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Hz. Osman, Peygamberin önce Rukiyye, onun ölümüyle Ümmü Gülsüm adlı kızlarıyla evlenmiş ve bu yüzden kendisine "Zü'n-nureyn" yani "İki nur sahibi" denmiştir. Bedir dışındaki

bütün savaflara katılmış ve Kur'an'ı çoğaltmıştır (Pala, 2002: 378). 656 yılında Kur'an okurken şehit edilmiştir (Yiğit, 2007: XXXIII, 441).

Emîri, Hz. Osman'ın "Zü'n-nureyn" lakabına ve melekleri bile kıskandıran vakarına değinmiştir. Örnek:

بعد ازین عثمان زی النورین فخر
از وقارش در سما گشته ملایک
شرمسار

Bundan sonra sakınanların beğenileni Osman-ı Zü'n-nureyn, onun vakarından utanmış gökteki melekler (Metin, s.121/5).

2.4. Hz. Ali: Ali b. Ebu Talib, İslamiyet'i kabul eden ikinci kişi ve dört halifenin sonuncusudur. Babasının adı Ebu Talib, annesinin adı Fâtıma binti Esed'dir. Hz. Peygamberin amcasının oğlu ve damadıdır. Hz. Peygamberin kızı Fatma ile evliliğinden Hasan, Hüseyin adlı oğulları ile Zeynep ve Ümmü Külsüm adlı kızları olmuştur (Fıglalı, 1989: II, 371).

Murtaza (Seçilmiş), Esedullah (Allah'ın Aslanı), Haydar (Aslan) ve Şîr-i Yezdân (Allah'ın Aslanı) gibi lakaplarla anılmıştır (Pala, 2002: 28-29). Peygamberle neredeyse tüm savaflara katılmıştır. Cennetle müjdelenen on sahabelden biri olan Hz. Ali, ilmi ve cesareti ile meşhur olmuştur. 661 yılında Kûfe'de bir mescitte ibadet ederken Hariciler tarafından şehit edilmiştir. Necef'te defnedilmiştir (Şemîsâ, 1386 hş: 457,464).

Emîri Hz. Ali'nin ilmine, halifeliğine, peygamberin damadı ve vasisi olmasına; onun "Haydar", "Murtaza" ve Allah'ın aslanı lakaplarına ve atı Döldül'e değinmiş; ayrıca Hz. Ali'nin "Beni yitirmeden önce bana sorunuz" sözüne telmihte bulunmuştur. Birkaç örnek:

ناطق لفظ "سلونی" باب شهرستان
آن امام مسلمین شاه علی مرتضی

İlim kapısı, "Selûnî (Bana sorunuz)" lafzının söyleyeni, o, Müslümanların imamu şah Ali-yi Murtaza (Metin, s. 39/4)

ازان یک حیدار کرار مشهور
سوار دلدل و صاحب وقارست

Onlardan diğeri meşhur Haydar-i kerrâr (Döne döne hamle eden aslan), Döldül'ün binicisi ve vakar sahibidir (Metin, s. 38/15).

B. Diğeri Dini Şahsiyetler:

1.Bilâl: Bilâl b. Hamâme b. Rebâh, Hz. Peygamberin azatlı kölesi, ilk Müslümanlardan sahabelden Habeşli bir zattır (Onay, 2000: 125). Sesi son derece güzel ve etkili olduğundan Hz. Peygamberin emriyle ilk ezanı okumuş ve sonra da Hz. Peygamberin müezzini olarak ezan okumaya devam etmiştir (Şemîsâ, 1386 hş: 594). Müşriklerin işkencelerine uzun süre dayanamayan Bilâl, 641 yılında Şam'da ölmüştür (Pala, 2002: 82). Bilâl müezziniği, cennet, taşlanma ve acı çekme gibi çeşitli ilgililerle şairlerin şiirlerinde yer almıştır (Akkuş, 2000: 28).

Emîri, Bilâl'in ezan okuyarak Müslümanları namaza çağırmasına işaret etmiştir. Örnek:

جمله اوقات شریفیت به عبادت
شد منبه همه بهر صلوات تو بلال
بگذشت

Senin bütün şerefli vakitlerin ibadetle geçti, her yerde senin namazın için Bilâl uyardırıcı oldu (Metin, s. 29/2).

2. İbrâhim Edhem: Ebû İshâk İbrâhim b. Edhem b. Mansûr meşhur zâhid, sûfi ve muhaddistir. Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Ailesi Benî İcl veya Temîm' kabilesine mensuptur. Hayatı hakkında bilgiler çelişkilidir. Yaşamı ve kişiliğine dair birçok menkıbe oluşmuştur. Hucvîri'ye göre İbrâhim Edhem, Hızır tarafından yetiştirilmiştir. Belh hükümdarı veya hükümdarının oğlu olduğu gibi rivayetlerin yanında bazı kaynaklarda zengin ve saygıdeğer bir ailenin çocuğu olduğu da aktarılmaktadır. Allah aşkıyla tacını bırakmış ve kendini zühd yoluna adamıştır. İbrâhim Edhem'in zühd yoluna girmek için her şeyini geride bırakarak Horasan'dan ayrıldığı ve birçok yere seyahat yaptığı; kara ve deniz seferlerine katıldığı; Bizans ile yapılan savaşta öldüğü kaydedilmiştir. Ölümüne dair farklı tarihler verilmekle birlikte kaynakların çoğu 778 veya 779 yılını zikretmiştir (Öngören, 2000: XXI,293-295). İbrahim Edhem edebiyatta daha çok dervişlik için sultanlığı terk edişi, dünya nimetlerini terk edip inzivaya çekilmesi ve kanaat köşesinde mutlu olması yönleriyle övülmüştür (Pala, 2002: 143).

Emîri, İbrâhim Edhem'in Allah aşkıyla yanışına değinmiştir. Örnek:

سوز عشقت لمعه بر عالم زده   جمره ای بر سینه ادهم زده

Aşkının yakışı âleme parlaklık vermiş, Edhem'in sinesine ateş koymuş (Metin, s. 253/9).

C. Tarihi ve Mitolojik Şahsiyetler:

1. Cem: Cemşâsp, Cemşid ve Cemşidûn isimleriyle de bilinen Cem, Pişdadiler hanedanlığının dördüncü hükümdarı olup, yedi yüz yıl hüküm sürmüştür (Yıldırım, 2012: 466). İnsanlara gemi yapımını ve kullanımını, yün eğirmeyi ve elbise dikmeyi öğretmesi yanında (Yâhakkî, 1386 hş: 293); oku ve yayı ilk olarak o kullanmış ve daha birçok şeyi bulmuştur (Şemîsâ, 1386 hş: 239). Divan şiirinde en çok bahsi geçen şahıslardan olan Cem, saltanatındaki ihtişamı ve kudreti, şarabı bulması, üzerinde yedi hat bulunan kadehi, tahtı ve tacı gibi unsurlarla şairlerin şiirlerine konu olmuştur (Tökel, 2000: 135).

Emîri, bu dünyanın zenginlik ve güzelliklerine kimsenin sonsuza değin sahip olamayacağını söylerken Cem'in kadehine işaret etmiştir. Birkaç örnek:

عبرت این جهان شده روشن   جم کجارقته مانده از وی جام

Bu cihan apaçık ibret olmuş, Cem nereye gitmiş ondan geriye kalmış kadeh (Metin, s. 40/5).

چه باشد گر امیری گنج گیرد   به دست کس مؤبد جام جم نیست

Emîri hazine ele geçirse ne olur? Bir kimsenin elinde daima Cem'in kadehi yoktur (Metin, 55/10).

2. Dârâ: Üçüncü Darius olarak da bilinen Dârâ on dört yıl boyunca İran'a hükmeden Ahâmeniş kralıdır (Şemîsâ, 1386 hş: 300). Erdeşir-i Dirâzdest'in oğlu olan Dârâ, Makedonya tahtına çıkan İskender ile yaptığı üç savaşta da yenilerek Kirmân'a kaçmış; ancak hizmetkârları Cânûsyâr ve Mâhyâr tarafından suikaste uğramıştır

(Yıldırım, 2008: 233). Ölürken yanına gelen İskender'e nasihatte bulunmuş ve kızını eş olarak vermiştir (Pala, 2002: 116). Dârâ azamet ve ihtişam sembolü olarak görülmüştür (Şemîsâ, 1386 hş: 301). Divan şiirinde çoğunlukla memduhun övgüsü yapılırken kullanılmış: bazen de dünya hayatının geçiciliğine vurgu yapmak için zikredilmiştir (Tökel, 2000: 155).

Emîrî, bu dünyada kimsenin ebedi olmayacağına değinirken Dârâ'nın kıssasına işaret etmiş ve onun ihtişamlı mülküne rağmen bu dünya da baki kalamadığını ifade etmiştir. Örnek:

ای امیری نشود کس که نماند باقی   در جهان عبرت ما قصه دارا بوده

Ey Emîrî baki kalan kimse olmaz, cihanda Dârâ'nın kıssası bize ibret olmuş (Metin, s. 108/9).

3. İskender: Kurân'da yeryüzünün doğu ve batısına hükmeden bir cihangir olarak geçen İskender Zülkarneyn olarak da bilinmektedir. Allah tarafından bahşedilen güçle doğu ve batıya kadar ilerleyerek yaptığı demir ve bakırdan setle Yecüc ve Mecüc kavimleriyle savaştığı ifade edilmektedir (Yâhakkî, 1386 hş: 125). İskender'e dair birçok rivayet bulunmaktadır. Kimileri İbrahim peygamber zamanında veya ondan önce yaşadığını, kimileri ise İran hükümdarı Ferîdûn ile çağdaş olduğunu düşünmüşlerdir (Yıldırım, 2008: 434). İskender'in Hızır'la birlikte karanlıklar ülkesine sonsuzluk veren ab-ı hayatı aramaya gitmesi, Âyîne-i İskender'i edebiyatta çokça kullanılan mazmunlardandır (Şemîsâ, 1386 hş: 121, 123).

Emîrî, gönlü ve canı cananın sevgisinin kaplamasını ve kuşatmasını İskender'in hükmüne teşbih etmiştir. Örnek:

فرمانبر محبت دیگر چه کار دارد   گویا که در دل و جان حکم سکندر آمد

Muhabbetin itaatkârı artık ne yapar, sanki gönle ve cana İskender'in hükmü geldi (Metin, s. 108/9).

4. Kistrâ: Sasani imparatorluğunun ilk büyük hükümdarı Nüşîrevân'ın lakabıdır. Onun adaletle hükmettiği Eyvân-ı Kistrâ, Tâk-i Kistrâ adlarıyla bilinen sarayı yücelik ve güç sembolü olmuştur (Pala, 2002: 289).

Emîrî, sevgilinin kaşlarını Kistrâ'nın sarayına teşbih etmiştir. Örnek:

بالای چشمت ابروان از طاق کسری   دام بلا گشته مرا آن ابروی هندوی تو
شَد نَشَان

Gözünün üstünde kaşların Kistrâ'nın sarayından nişan oldu, bela tuzağı olmuş bana o siyah kaşın (Metin, s. 222/8).

5. Rüstem: İran'ın ünlü milli kahramanıdır. İran milli kahramanlarından Zâl'ın Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelmiştir. Doğumu Simurg'un yardımıyla olmuştur. Çabucak büyüyüp, güçlü bir vücuda sahip olmuştur. İran krallarına yardım etmiş, Beyaz Dev'le savaşmış; Bijen'i kuyudan çıkarmış ve daha birçok kahramanlık yapmıştır. Üvey kardeşi Şeğâd tarafından hileyle öldürülmüştür (Yıldırım, 2008: 592).

Rüstem, divan şiirinde kahramanlık sembollerinden olmuştur (Tökel, 2000: 255).

Emîri, Rüstem'in cesaretine değinmiştir. Örnek:

کار آن بود جمله نامردی در شجاعت نمی شود رستم

Onun işi bütünüyle namertlik olur, yığılıkte Rüstem olmaz (Metin, s. 275/8).

6. Emîrî'nin Aile Bireyleri: Ayrıca daha önce zikredildiği üzere şairin baba tarafından ataları Candaroğulları beyleri olan Nureddîn (ö.?), Alp Arslan (ö.?), Şemseddîn Yaman Candar (ö. 708/1308), Emîr Yakup (ö. ?), Âdil Bey (ö. 764/1362?), Bâyezid (ö. 787/1385), İsfendiyâr Bey (ö. 843/1439), İbrahim Bey (ö. 847/1443), Kızıl Ahmed Paşa (906/1500'den sonra), Musa Paşa (ö. 922/1516) ve Hz. Peygamber'in ashabından ünlü komutan Halid b. Velid'i (ö. 21/642) ve anne tarafından Pîri Mehmed Paşa'yı (ö. 939/1532) de tarihi şahsiyetler kısmında değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu şahsiyetlerin isimleri sadece giriş kısmında verilen bir manzumeden ve beyitten ibaret olup; burada aynı manzume ve beyit tekrar edilmemiştir (bkz. Makalenin giriş kısmı).

D. Şairler:

1. Attâr: İranlı şair ve mutasavvıftır. Nişabur'da 537-540/1142-1145 yılında doğmuş, 618/1221 yılında vefat etmiştir. Hekim ve eczacı olmasından dolayı Attâr lakabını almıştır (Şahinoğlu, 1991: IV, 95). *Esrarname*, *Mantiku't-Tayr*, *Musibetname*, *İlahiname*, *Muhtârname* adlı tasavvufî mesnevileri ve ünlü mutasavvıfların hayatlarını anlattığı *Tezkiretü'l-Evliya* önemli eserlerindedir (Devletşâh, 1382 hş:190). Emîri, Attâr'a ve onun eseri *Mantiku't-Tayr*'a telmih yapmıştır. Birkaç örnek:

با عشق سوزدم بدم گفتار من کس نشد
گر منطق الطیر آورم عطار کو عطار ک نمود

Benim sözüüm an be an aşkla yakar; ama kimse duymaz, Mantiku't-tayr'ı getirirsem, Attâr nerede Attâr nerede? (Metin, s. 220/4).

در مقامی بندگی هشیار باش فضل حق گر در رسد عطار باش

Kulluk makamında uyanık ol, Hakk'ın fazileti ulaşırsa Attâr ol! (Metin, s. 261/7)

2. Câmî: 817/1414 Horasan'ın Câm şehrinde doğmuş, 898/1492 yılında vefat etmiş İranlı âlim ve şairdir. Manzum üç divanı, *Heft Evreng*, *Hadîs-i Erba'în*, *Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye* adlı eserlerinin yanı sıra; mensur otuz bir eser kaleme almış olup *Nefehâtü'l-üns*, *Bahâristân*, bunlardan bir kaçındır (Okumuş, 1993: VII, 94, 97).

Emîri, bir şiirinde Câmî'ye ve şairliğine telmihte bulunmuştur. Örnek:

جامی که مرا سخن نهاده نقل سخنتش به ما بلاغست

Bana söz (ilham) etmiş Câmî'nin sözünü nakletmek bize tebliğdir (Metin, s. 70/6).

3. Hâcû-yi Kirmânî: İran'ın hicri sekizinci asır büyük şair ve âriflerindedir. 689/1290 yılında Kirmân'da doğmuştur (Safâ, 1366 hş: III, 886). Manzum olarak *Divan'ı* ve *Hümâ vü Hümâyûn*, *Gül ü Nevrûz*, *Ravzatü'l-envâr*, *Kemâlnâme*, *Gevhernâme* adlı mesnevileri; mensur olarak ise *Risâletü'l-bâdiye*, *Risâle-i Seb'u'l-mesânî* ile *Münâzara-i*

Şems ü Sehâb adlı eserleri vardır. 753/1352 yılında Şiraz'da vefat etmiştir (Tokmak, 1996: XIV, 520-521).

Emîrî bir şiirinde Hâcû-yi Kirmânî'ye ve şairliğine telmihte bulunmuştur. Örnek:
 آخر از دست اجل گریبان شوی   گر بدانش خواجهی کرمان شوی

Onu bilirsen Hâcû-yi Kirmân olursun, sonunda ecelin elinden ağlarsın (Metin, 261/10).

4. Kemâl-i Hucendî: Hucend'de doğmuş ve 803/1401 yılında Tebriz'de vefat etmiş İranlı ünlü mutasavvuf ve şairdir. Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. *Divan'ı* vardır (Şahinoğlu, 2002: XXV, 226). Emîrî, bir şiirinde Kemâl-i Hucendî'ye ve şairliğine telmihte bulunmuştur. Örnek:

افرین گوید اگر بشنو آن شیخ خجند   این کمالات سخن داد خدا بوده امیر

Bu sözüün olgunluğu Allah vergisi olmuş, Emîr(i) "aferin" der duysa o Hucendli şeyh (Metin, s. 100/9).

4. Mevlâna: Büyük sûfi, şair ve âlim olan Mevlâna, 604/1207 yılında Belh'te doğmuştur (Mevlâna: 1388 hş: 14). Ailesiyle birlikte 609/1212 (Safâ, 1366 hş: I, 451) veya 616/1219 yılında Belh'ten göç etmiş ve Nişâbûr ve Bağdat'a uğrayarak Hac görevini yerine getirdikten sonra Şam üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve burada Konya'ya yerleşmiştir (Karaismailoğlu, 2005: 17).

Mevlâna dini ilimleri büyük sufilerden olan babası Bahâeddin Veled'den almış; ancak babasının ölümü üzerine onun halifesi Tirmizli Seyyid Burhaneddin Konya'ya gelmiş ve onun tasavvufi eğitimiyle meşgul olmuştur (Hidayetoğlu, 2005: 21-23). Seyyid Burhaneddin'in isteği üzerine Halep ve Şam'a gitmiş ve dokuz yıl ona hizmet etmiştir (Eflâkî, 1987: I, 127). Mevlâna'nın hayatı 642 yılında Şems-i Tebrizî ile tanışmasından sonra bütünüyle değişmiştir (Mevlâna: 1388 hş: 324).

Şems'le karşılaşmak Mevlâna'nın hayatında dönüm noktası olmuştur. Mevlâna vaaz ve nasihat işlerini bir kenara bırakmış ve Şems'in hizmetine girmiştir (Şafak, 2005: 18). Şems 645/1247 yılında ansızın kaybolmuş (Karaismailoğlu, 2005: 20); bunun üzerine Mevlâna ilkin Selahaddin Zerküb'u, onun vefatından sonra ise Hüsameddin Çelebî'yi mürşit edinmiştir (Hidayetoğlu, 2005: 33-35). Tasavvuf alanında önemli ve eşsiz eserler yazan Mevlâna 672 yılında vefat etmiştir (Eflâkî, 1987: II, 49). Mevlâna'nın tasavvuf alanında kaleme aldığı en önemli eseri manzum altı ciltten oluşan *Mesnevi'* dir (Şafak, 2005: 18). Ayrıca Mevlâna'nın *Mesnevi* dışında tasavvuf alanında *Divan-ı Kebir*, *Rubâiyât*, *Mektûbât*, *Fîhi Ma-Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* adlı manzum ve mensur eserleri vardır (Öngören, 200: XXI, 446-447).

Emîrî şiirlerinde sık sık Mevlâna'nın semama yer vermiştir. Örnek:
 سماع آور که در یابی صفارا   دعاکن مرقد منلای مارا

Mevlâna'mızın kabrine dua et, sefa bulmak için sema et! (Metin, s. 282/1).

Emîrî bazen Mevlâna'nın semama değinirken Mesnevî'nin ilk beytine de nazire yapmıştır. Örnek:

اگر حاضر شوی یابی صفارا   سماع حضرت منلای مارا
ببر آرد از جداییها نوارا   امیری بشنو از نی چون بنالد

Hz. Mevlâna'mızın semasında hazır bulunursan sefa bulursun.

Emîrî! Dinle neyden nasıl inliyor, ayrılıklardan nasıl şikâyet ediyor?(Metin, s. 281/5-6).

Emîrî bazen de Mevlâna'nın *Mesnevî*'sinin ilk beytine yer vererek tazmin sanatında bulunmuştur:

از سوراخ نی بیرون آید نفس   بشنو از نی چون حکایت می کند
در تن من موی ها گشته زبان   از جداییها شکایت می کند

Neyin deliğinden dışarı çıkar nefes, "Dinle neyden nasıl hikâye ediyor".

Bedenimde kollar dil olmuş, "ayrılıklardan şikâyet ediyor" (Metin, s. 86/14-15).

Emîrî kimi zaman da Mevlâna ve Mevlevilikle özdeşleşen neye, neyin sesinin güzelliğine, kendisinin de ney gibi vatanından ayrı düştüğüne ve sevgilinin aşk gamında ney gibi inlediğine değinerek yer vermiştir. Örnek:

در غم عشق تو نالانم چونی   حال زارم گشته از آهم عیان

Senin aşkın gamında ney gibi inlerim, perişan halim ahımdan belli olur (Metin, 205/2)

6. Şems-i Tebrizî: Büyük mutasavvıf, âlim ve şairdir. Asıl ismi Mevlana Muhammed olan Şems-i Tebrizî, Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi belli değildir. Dini ilimler tahsilinden sonra Tebrizli Ebubekir Sellaf'a mürid olmuş, ününü duyduğu bütün meşhur şeyhlerden feyz almaya çalışmış ve bu sebeple diyar diyar dolaşmıştır. Bu gezginliğinden dolayı kendisine "Şemseddîn Perende" uçan Şemseddîn denilmiştir (Safâ, 1366 hş: II, 1173-1174). Mevlâna'nın hayatında büyük değişiklikler meydana getiren Şems, 645/1247 yılında ortadan kaybolmuş ve bir daha görülmemiştir (Karaismailoğlu, 2005: 20).

Emîrî, Mevlâna'nın sema yapmaya izin vermesinden bahsederken Şems'in de ona katıldığını söyleyerek Şems-i Tebrizî'ye telmihte bulunmuştur. Örnek:

داد رخصت سماع را منلا   بنگر آن لحظه شمس دین آمد

Mevlâna semaya izin verdi; bak o an Şemseddîn geldi (Metin, s. 103).

E. Âşık/Maşuk Tiplerinin Görünüşleri:

1. Ferhat: Ferhat ile Şirin efsanesinin erkek kahramanı olan Ferhat, Sasani hükümdarı Husrev-i Pervîz'in sevgilisi Şirin'e âşık olur (Pala, 2002: 162). Husrev, onu Şirin'den uzaklaştırmak için Bisütûn dağına delmekle görevlendirmiş, bu yüzden "kûhken (dağ delen)" diye bilinmiştir (Onay, 2000: 210). Ferhat bu işi başarmış; ancak Husrev'in aldatması sonucu Şirin'in öldüğünü zannederek üzüntüsünden ölmüştür. Divan şiirinde Ferhat, muradına eremeyen, aşk yolunda çok fazla çile ve ıstırapı göğüsleyen ve en sonunda aşkı sebebiyle canından olan âşığın sembolü olmuştur (Tökel, 2000: 439).

Sonuç

Mehmed b. Musa Paşa XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerindedir. Divanında Emîrî bazen de vezin gereği Emîr mahlasını kullanmıştır. Hem anne hem de baba tarafından soylu bir aileye mensup olan Emîrî, tasavvufî şiirler söylemiştir. Şiirlerinde aruz vezni kullanmış; edebi sanatlardan bolca istifade etmiştir. Edebi sanatlardan telmih ve iktibas bünyesinde divanında Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Nuh, Hz. Süleyman ve Hz. Yusuf gibi peygamberlere; Dört Halifeye; Bilâl ve İbrâhim Edhem gibi dini şahsiyetlere; Cem, Dârâ, İskender, Kısra ve Rüstem gibi tarihî ve mitolojik karakterlere ve Nureddîn, Alp Arslan, Şemseddîn Yaman Candar, Emîr Yakup, Âdil Bey, Bâyezid, İsfendiyâr Bey, İbrahim Bey, Kızıl Ahmed Paşa, Musa Paşa, Pîrî Mehmet Paşa gibi aile bireylerinden gerçek şahsiyetlere: Attâr, Câmî, Hâcû-yi Kirmânî, Kemâl-i Hucendî, Mevlâna ve Şems-i Tebrizî gibi şairlere; Ferhat, Leylâ ile Mecnun ve Vâmık gibi aşk hikâyelerinin kahramanlarına yer vermiştir.

Kaynaklar

- Akkuş, M. (2000). *Divan Şiirinde İnsan*. Erzurum.
- Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*. Ankara.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1333 hş). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul.
- Çakan, L. İsmail-Solmaz, N. M. (2006). *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul.
- Çiçekler, M. (1989). *Osmanlılar Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları* (danışman: Nazif Hoca), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*. Ankara.
- Devletşâh-ı Semekandî. (1382 hş.) *Tezkiretu 'ş-şu'arâ* (tsh. E.G. Browne). Tahran.
- Eflâkî, A. (1987). *Ariflerin Menkıbeleri I-II* (çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul.
- Emîrî, *Emîrî Divanı*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü Nr: 3780.
- Emîrî, *Emîrî Divanı*, Ankara Milli Kütüphane Nr: A 85.
- Fayda, Mustafa. (1994). "Ebû Bekir". *DİA*. C. X, İstanbul. s. 101-107.
- Fayda, Mustafa. (2005). "Muhammed". *DİA*. C. XXX, İstanbul. s. 408-423.
- Fayda, Mustafa. (2007). "Ömer", *DİA*. C. XXXIV, İstanbul. s. 44-51.
- Fığlalı, E. R. (1989). "Ali", *DİA*, C. II, İstanbul. s. 371-374.
- Hidayetoğlu, A. S. (2005). *Hazreti Mevlâna Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya.
- Karaismailoğlu, A. (2005). *Mevlânâ ve Kültürümüz*. Konya.
- Konukçu, E. (1992). *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara.
- Köksal, M. A. (2013). *Peygamberler Tarihi*. Ankara.
- Küçükdağ, Y. (1994). *Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa*. Konya.
- Mevlânâ. (1388 hş). *Fihî Mâ Fih* (tsh. Bediüzzamân Fürûzânfer). Tahran.
- Okumuş, Ö. (1993). "Câmî, Abdurrahman", *DİA*, C. VII, İstanbul. s. 94-99.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara.
- Öngören, R. (2004). "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. XXIX, İstanbul. s. 441-448.
- Öngören, Y. (2000). "İbrâhim b. Edhem", *DİA*, C. XXI, İstanbul. s. 293-295.
- Öztuna, Y. (1969). *Devletler ve Hanedanlar*. Ankara.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul.
- Safâ, Z. (1366 hş). *Târih-i Edebiyyât der İrân*. Tahran.
- Şafak, Y. (2005). *Hazret-i Mevlâna'nın Eserleri*. Konya.
- Şahinoğlu, M. N. (1989). "Attâr", *DİA*, C. IV, İstanbul. s. 95-98.
- Şahinoğlu, M. N. (2002). "Kemâl-i Hucendî", *DİA*, C. XXV, İstanbul. s. 226.
- Şemîsâ, S. (1386 hş). *Ferheng-i Telmîhât*. Tahran.
- Tokmak, A. N. (1996). "Hâcû-yi Kirmânî", *DİA*, C. XIV, İstanbul. s. 520-521.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara.
- Yâhakkî, M. C. (1386 hş). *Ferheng-i Esâtîr ve Dâstânvârehâ der Edebiyyât-i Fârsî*. Tahran.
- Yaman, T. M. (1935). *Kastamonu Tarihi*. Kastamonu.
- Yaylalı, Y. (2013). *Emîrî Divanı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi (danışman: Veyis Değirmençay), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul.
- Yiğit, İ. (2007). "Osman", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul. s. 438-443.
- Yiğit, İ. (2010). İsmail, *Peygamberler Tarihi*. İstanbul.

